

MINTAQADA MAHALLAIY BYUDJET SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Sharipov Zafarbek Oripovich

Urganch Ranch texnologiya universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi mintaqalarida mahalliy byudjetlar samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari kompleks tahsil qilinadi. Maqolada mahalliy byudjetlarning hozirgi holati, uning resurslarini samarali boshqarish mexanizmlari va byudjet jarayonlarini optimallashtirish yo'llari ilmiy asosda o'rganilgan. Tadqiqotning asosiy e'tibori byudjet daromadlarini oshirish, xarajatlarni optimallashtirish, byudjet dasturlashtirish va natijaviy byudjetlashtirishning zamonaviy usullarini joriy etishga qaratilgan. Maqolada mahalliy byudjetlarning samaradorligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar tizimli tahlil qilingan, shuningdek, byudjet ma'suliyati va shaffofligini oshirishning institutsional mexanizmlari taklif etilgan. Xalqaro tajriba asosida mahalliy byudjet boshqaruvini takomillashtirishning ilg'or amaliyotlari, jumladan, byudjet siyosatini mintaqaviy rivojlanish strategiyalari bilan uyg'unlashtirish masalalari yoritilgan.

KALIT SO'ZLAR: Mahalliy byudjet, byudjet samaradorligi, byudjet daromalari, byudjet xarajatlari, byudjet dasturlashtirish, natijaviy byudjetlashtirish, byudjet ma'suliyati, byudjet shaffofligi, moliyaviy o'zini o'zi boshqarish.

ANNOTATION: This article comprehensively examines current issues of improving the efficiency of local budgets in the regions of the Republic of Uzbekistan. The article studies the current state of local budgets, mechanisms for the effective management of their resources, and ways to optimize budget processes on a scientific basis. The main focus of the research is directed towards increasing budget revenues, optimizing expenditures, and introducing modern methods of budget programming and performance-based budgeting. The article provides a systematic analysis of internal and external factors affecting the efficiency of local budgets, and also proposes institutional mechanisms for enhancing budget accountability and transparency. Based on international experience, advanced practices for improving local budget management are highlighted, including issues of aligning budget policy with regional development strategies.

KEY WORDS: Local budget, budget efficiency, budget revenues, budget expenditures, budget programming, performance-based budgeting, budget accountability, budget transparency, financial self-government.

АННОТАЦИЯ: В данной статье комплексно исследуются актуальные вопросы повышения эффективности местных бюджетов в регионах Республики Узбекистан. В статье на научной основе изучено текущее состояние местных бюджетов, механизмы эффективного управления их ресурсами и пути оптимизации бюджетных процессов. Основное внимание исследования сосредоточено на увеличении бюджетных доходов, оптимизации расходов, внедрении современных методов бюджетного программирования и результативного бюджетирования. В статье проведен системный анализ внутренних и внешних факторов, влияющих на эффективность местных бюджетов, а также предложены институциональные механизмы повышения бюджетной ответственности и прозрачности. На основе международного опыта освещены передовые практики совершенствования управления местными бюджетами, включая вопросы согласования бюджетной политики со стратегиями регионального развития.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Местный бюджет, эффективность бюджета, бюджетные доходы, бюджетные расходы, бюджетное программирование, результативное бюджетирование, бюджетная ответственность, прозрачность бюджета, финансовое самоуправление.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida mahalliy byudjetlarning samaradorligi mintaqaviy rivojlanishning asosiy omillaridan biriga aylangan. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ma'muriy-islohatlar va iqtisodiy modernizatsiya davlat moliyasi tizimini, xususan mahalliy byudjet boshqaruvini takomillashtirishni dolzarb vazifa sifatida belgilab bermoqda. Mahalliy byudjetlarning samarali ishlashi nafaqat mintaqaviy iqtisodiy o'sishni, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning ham muhim shartidir. So'nggi yillarda O'zbekistonda mahalliy byudjet tizimini isloh qilish bo'yicha bir qator qonun hujjatlari qabul qilingan bo'lsa-da, amaliyotda mahalliy byudjetlarning resurs salohiyati va uni samarali boshqarish o'rtasidagi nomuvofiqliklar saqlanib qolmoqda. Bu holat mahalliy byudjet samaradorligini oshirish yo'llarini chuqur o'rganish zaruratini tug'dirmoqda. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mahalliy byudjet samaradorligi ko'p jihatli tushunchani ifodalab, u nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlar, balki institutsional mexanizmlar, boshqaruv tizimi va ijtimoiy-iqtisodiy natijalarni o'z ichiga oladi. Byudjet samaradorligini baholashda an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda byudjet jarayonlarining sifati, shaffoflik darajasi va aholi ishtiroki kabi mezonlarni ham hisobga olish zarur. Tadqiqotning

TURKEY

dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi: Mahalliy byudjetlarning mintaqaviy rivojlanishdagi rolining kuchayishi. Byudjet resurslaridan unumli foydalanish ehtiyoji. Davlat moliyasi tizimini modernizatsiya qilish talablari. Xalqaro standartlarga mos keladigan byudjet boshqaruvini joriy etish zarurati. Tadqiqotning maqsadi mahalliy byudjet samaradorligini oshirishning nazariy asoslarini takomillashtirish va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: Mahalliy byudjet samaradorligining nazariy-metodologik asoslarini o'rganish. Mahalliy byudjetlarning hozirgi holati va muammolarini tahlil qilish. Xalqaro tajriba asosida mahalliy byudjet boshqaruvini takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash. Mahalliy byudjet samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo'ladi: Mahalliy byudjet samaradorligini baholashning takomillashtirilgan metodologiyasining ishlab chiqilishi. Mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda byudjet boshqaruvini takomillashtirishning differensial yondashuvlari. Byudjet jarayonlarining raqamlashtirilishi va shaffofligini oshirishning innovatsion usullari. Amaliy ahamiyati tadqiqot natijalarining quyidagi sohalarida qo'llanilishida namoyon bo'ladi: Mahalliy byudjet siyosatini ishlab chiqishda qarorlar qabul qilish jarayonlari uchun ilmiy asos yaratish. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy boshqaruvini takomillashtirish. Mintaqaviy rivojlanish dasturlarini moliyalashtirish samaradorligini oshirish. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik metodlar, struktural tahlil va ekspert baholash usullari qo'llanilgan. Ma'lumotlar bazasini Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlari, Moliya vazirligi hisobotlari va xalqaro moliyaviy tashkilotlar ma'lumotlari tashkil etadi. Tadqiqotning nazariy asosini byudjet federalizmi nazariyasi, o'zini o'zi boshqarish konsepsiyasi, davlat moliyasi nazariyasi va byudjet samaradorligini baholashning zamonaviy uslublari tashkil etadi.

METADOLOGIYA

Ushbu tadqiqot mahalliy byudjet samaradorligini oshirish masalalarini kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, quyidagi metodologik printsiplarga asoslanadi: Sistemalilik printsipti - mahalliy byudjetlarni o'zaro bog'liq elementlar tizimi sifatida o'rganish. Dinamiklik printsipti - byudjet jarayonlarining vaqt o'tishi bilan o'zgarishini kuzatish. Komplekslik printsipti - iqtisodiy, institutsional va ma'muriy omillarning integrallashgan ta'sirini hisobga olish. Ierarxiklik printsipti - markaziy va mahalliy byudjetlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni hisobga olish. Tadqiqotning gipotezasi va vazifalari. Asosiy gipoteza: Mahalliy byudjet samaradorligini oshirish uni raqamlashtirish, byudjet jarayonlarini optimallashtirish va mahalliy moliyaviy o'zini

o'zi boshqarishni rivojlantirish orqali samarali amalga oshirilishi mumkin. Tadqiqotning asosiy vazifalari: Mahalliy byudjet samaradorligini baholashning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish. Mahalliy byudjetlarning resurs bazasini kuchaytirish yo'llarini aniqlash. Xalqaro tajriba asosida mahalliy byudjet boshqaruvini takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish. Tadqiqot usullari tizimi. Nazariy usullar. Komparativ tahlil - turli mamlakatlarning mahalliy byudjet boshqaruvi sohasidagi tajribasini qiyosiy o'rganish. Tarixiy-mantiqiy tahlil - mahalliy byudjet tizimining evolyutsiyasini va rivojlanish bosqichlarini o'rganish. Struktural-funksional tahlil - mahalliy byudjet tizimining tuzilishi va uning funksional imkoniyatlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash. Empirik usullar. Statistika kuzatuvlar - mahalliy byudjet ko'rsatkichlarining 2018-2023 yillardagi dinamikasini tahlil qilish. Ekspert baholash - soha mutaxassislarining mahalliy byudjet islohotlari istiqbollari bo'yicha fikrlarini o'rganish. Sotsiologik so'rov - mahalliy byudjet xizmatlari sifatiga nisbatan aholining qoniqish darajasini aniqlash. Ma'lumotlar bazasi va manbalari. Tadqiqot quyidagi manbalar asosida amalga oshirilgan: Birinchi guruh - rasmiy statistik ma'lumotlar: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2018-2023 yillardagi hisobotlari. Davlat statistika qo'mitasining mahalliy byudjetlar bo'yicha ma'lumotlari. Viloyatlar moliya boshqarmalarining monitoring natijalari. Ikkinchi guruh - xalqaro tashkilotlar hisobotlari: Jahon bankining "Local Financial Management" hisobotlari Xalqaro valyuta jamg'armasining "Fiscal Monitor" nashrlari. OECD ning "Fiscal Federalism" tadqiqotlari. Uchinchi guruh - normativ-huquqiy hujjatlar: "Byudjet tizimi to'g'risida"gi Qonun. Mahalliy byudjetlar haqidagi nizomlar. Vazirlar Mahkamasining mahalliy moliyaviy boshqaruvga oid qarorlari. Tadqiqot metodlarining amaliy jihatlari. Sifat tahlili metodlari. SWOT-tahlil - mahalliy byudjetlarning kuchli va zaif tomonlarini, imkoniyat va tahdidlarini aniqlash. PESTE-tahlil - siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik va ekologik omillarni tahlil qilish. Maktab tahlili - turli mamlakatlarning mahalliy byudjet boshqaruvi modellarini solishtirish. Miqdoriy tahlil metodlari. Korrelyatsion-regression tahlil - mahalliy byudjet samaradorligi bilan iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash. Klaster tahlili - viloyatlarni byudjet samaradorligi darajasi bo'yicha guruhlash. Faktorli tahlil - mahalliy byudjet samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni ajratib ko'rsatish. Ekonometrik modellashtirish. Mahalliy byudjet samaradorligini baholash uchun quyidagi ekonometrik model ishlab chiqilgan: $BSE = \alpha + \beta_1 TR + \beta_2 TE + \beta_3 BD + \beta_4 BS + \beta_5 IG + \varepsilon$ bu yerda: BSE - byudjet samaradorligi indeksi. TR - soliq daromadlari. TE - texnologik jihozlanish. BD - byudjet dasturlashtirish. BS - byudjet shaffofligi. IG -

TURKEY

institutsional gobiliyat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi va ishonchliligi. Ilmiy yangilik: Mahalliy byudjet samaradorligini baholashning ko'p omilli metodologiyasining ishlab chiqilishi. Mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda byudjet boshqaruvini takomillashtirishning differensial yondashuvlari. Ishonchlilik mezonlari: Ma'lumotlarning rasmiy statistik manbalardan olinishi Tahlil usullarining xalqaro standartlarga mosligi. Natijalarning bir nechta mustaqil usullar yordamida tekshirilishi. Ekspert baholashning Delfi usuli yordamida tasdiqlanishi. Tadqiqotning chegaralari. Tadqiqot quyidagi chegaralar bilan amalga oshirilgan: Ma'lumotlar bazasi 2018-2023 yillarni qamrab oladi. Asosiy e'tibor viloyat va tuman byudjetlariga qaratilgan. Tahlil asosan moliyaviy ko'rsatkichlar darajasida amalga oshirilgan.

NATIJALAR

Daromadlar tarkibidagi o'zgarishlar: Mahalliy soliqlarning byudjet daromadlaridagi ulushi 35% dan 48% ga o'sdi. Markaziy byudjet transfertlari 2018 yilga nisbatan 25% ga kamaydi. Mahalliy daromadlarning diversifikatsiya darajasi 0.45 dan 0.68 ga yaxshilandi. Xarajatlar tarkibidagi o'zgarishlar: Kapital xarajatlarning ulushi 15% dan 28% ga ko'tarildi. Joriy xarajatlarning samaradorligi 35% ga oshdi. Dasturiy mablag'larning xarajatlar tarkibidagi ulushi 12% dan 25% ga yetdi. Byudjet boshqaruvining zamonaviy usullarining joriy etilishi. Natijaviy byudjetlashtirish va byudjet dasturlashtirishning joriy etilishi mahalliy byudjet samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Natijaviy byudjetlashtirish: Loyihalarning moliyaviy natijadorligi 40% ga yaxshilandi. Xarajatlar samaradorligi indeksi 0.52 dan 0.78 ga oshdi. Dasturiy-maqсадli usulning qo'llanilishi 60% ga yetdi. Byudjet dasturlashtirish: Mintaqaviy rivojlanish dasturlari bilan byudjet mablag'larining moslashuvchanligi 55% ga oshdi. Dasturiy byudjetlashtirishning joriy etilishi xarajatlarning maqsadli yo'nalishliligini 45% ga oshirdi. Mahalliy byudjetlarning raqamlashtirilishi. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi byudjet jarayonlarining shaffofligi va samaradorligini oshirdi. Raqamlashtirishning moliyaviy ta'siri: Byudjet jarayonlarining operatsion xarajatlari 30% ga kamaydi. Soliqlarni undirishning avtomatlashtirilishi daromadlarni 25% ga oshirdi. Onlayn byudjet xizmatlari aholining ishonchini 40% ga oshirdi. Shaffoflik va ochiqlik: Byudjet ma'lumotlarining ochiqlik darajasi 35% dan 75% ga ko'tarildi. Jamoat nazorati mexanizmlari faollashdi (70% ga yetdi). Elektron byudket platformasidan foydalanish 80% ga oshdi. Institutsional islohotlarning ta'siri Mahalliy moliyaviy o'zini o'zi boshqarishni kuchaytirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar ijobiy natijalar berdi. Mahalliy moliyaviy mustaqillik: Mahalliy byudjetlarning iqtisodiy mustaqillik koeffitsiyenti 0.4 dan 0.65 ga oshdi. Qaror qabul

qilish darajasidagi mustaqillik 45% dan 70% ga yetdi. Mahalliy soliq imkoniyatlaridan foydalanish darajasi 50% ga yaxshilandi. Kadrlar salohiyati: Mahalliy moliya xodimlarining malakasi 60% ga oshdi. Mutaxassislarning raqamli ko'nikmalari 75% ga yaxshilandi. Boshqaruv qobiliyatlari 55% dan 80% ga ko'tarildi. Korelyatsion-regression tahlil natijalari. Mahalliy byudjet samaradorligi bilan unga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi bog'liqlik tahlili quyidagi natijalarni berdi: $BSE = 2.35 + 0.42TR + 0.38TE + 0.31BD + 0.29BS + 0.25IG$ Modelning statistik ko'rsatkichlari: Determinatsiya koeffitsiyenti (R^2): 0.86 Fisher kriteriyasi (F): 32.4 Standart xato: 0.14 Mintaqaviy tafovutlar tahlili. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, viloyatlar o'rtasida byudjet samaradorligi darajasida sezilarli tafovutlar mavjud: Samaradorlik darajasi bo'yicha guruhlash: Yuqori samaradorlik (3 ta viloyat): byudjet bajarilishi 95%, daromadlar rejasining 110% O'rta samaradorlik (7 ta viloyat): byudjet bajarilishi 85%, daromadlar rejasining 95% Past samaradorlik (2 ta viloyat): byudjet bajarilishi 70%, daromadlar rejasining 80% Ekspert baholash natijalari 40 nafar soha mutaxassisining fikrlarini qayta ishlash natijasida quyidagi ma'lumotlar olingan: Samaradorlikni oshirishning ustuvor yo'nalishlari: Raqamli byudjet texnologiyalari (92% ekspertlar) Kadrlar tayyorlash tizimi (85% ekspertlar) Institutsional islohotlar (78% ekspertlar) Moliyaviy hisobotning shaffofligi (88% ekspertlar) Asosiy to'siqlar: Normativ-huquqiy bazaning etarli emasligi (4.2 ball) Moliyaviy resurslarning cheklanganligi (4.0 ball) Texnologik infratuzilmaning yetishmasligi (3.8 ball) Xalqaro tajriba asosida takliflar. Tadqiqot davomida o'rganilgan xalqaro tajriba asosida quyidagi natijalar olingan: Muvaffaqiyatli amaliyotlar: Janubiy Koreyaning raqamli byudjet boshqaruvi modeli 65% adaptatsiya qilindi. Germaniyaning federal byudjet tizimi 55% darajada qo'llanildi. Estoniyaning elektron byudjet platformasi 70% moslashtirildi. Ushbu natijalar mahalliy byudjet samaradorligini oshirishda kompleks yondashuvning zarurligini ko'rsatadi, bunda texnologik innovatsiyalar, institutsional islohotlar va raqamlashtirish o'zaro bog'liq holda amalga oshirilishi lozim.

MUHOKAMA

Tadqiqot davomida olingan natijalar mahalliy byudjet samaradorligining murakkab va ko'p qirrali tabiatini ochib beradi. Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, byudjet samaradorligi nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlar, balki institutsional, texnologik va boshqaruv omillarining murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Institutsional Rivojlanishning O'ziga Xos Jihatlarini O'zbekiston kontekstida mahalliy byudjet samaradorligi an'anaviy markazlashtirilgan boshqaruv an'analari bilan yangi desentralizatsiya tendensiyalari o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida shakllanmoqda. Bu

TURKEY

Oates (1972) ning fiskal federalizm nazariyasida ta'kidlangan "desentralizatsiya paradoksi" bilan izohlanishi mumkin, bunda mahalliy muammolarni yechishda mahalliy hokimiyatning ustunligi markaziy boshqaruvning umumiy samaradorligi bilan uyg'unlashtirilishi talab etiladi. Raqamlashtirishning Transformatsion Ta'siri. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi nafaqat byudjet jarayonlarining tezligi va shaffofligini oshirish, balki butunlay yangi boshqaruv modelini shakllantirish imkoniyatini berdi. Bu Brynjolfsson va McAfee (2014) tomonidan ta'riflangan "ikkinchi mashinalar asri" konsepsiyasiga mos keladi, bunda raqamlashtirish nafaqat operatsion samaradorlikni, balki qaror qabul qilish jarayonlarining sifatini o'zgartiradi. Byudjet Samaradorligi va Mintaqaviy Rivojlanish O'rtasidagi Bog'liqlik. Samaradorlikning Ko'p O'lchovli Tabiati. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, byudjet samaradorligini aniq moliyaviy ko'rsatkichlar bilan cheklab qo'yib bo'lmaydi. Musgrave (1959) ning "samarali byudjet" konsepsiyasiga asoslanib, byudjetning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik samaradorligini hisobga olish zarurati mavjud. Mintaqaviy Tafovutlarning Institutsional Asoslari. Viloyatlar o'rtasidagi byudjet samaradorligi tafovutlari nafaqat iqtisodiy rivojlanish darajasi, balki mahalliy institutlarining sifatiga bog'liq. Bu Acemoglu va Robinson (2012) tomonidan ta'kidlangan "inkluziv institutlar" nazariyasini tasdiqlaydi, bunda institutsional sifat iqtisodiy natijalarning asosiy determinantidir. Xalqaro Tajriba va Mahalliy Adaptatsiya. Muvaffaqiyatli Amaliyotlarning Kontekstual Moslashuvi. Janubiy Koreya, Germaniya va Estoniya tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, byudjet islohotlarining muvaffaqiyati ularning milliy ma'muriy an'analar va madaniy kontekstga moslashtirilish darajasiga bog'liq. Bu Rodrik (2007) ning "bir o'lchov barchaga mos" emas, balki "kontekstga xos" yechimlar zarurligi haqidagi g'oyasini tasdiqlaydi. Tartibga Soluvchi Innovatsiyalar "Raqamli byudjet sandbox" mexanizmi innovatsion byudjet yondashuvlarini sinab ko'rishda muhim vositachi bo'lib xizmat qildi. Bu yondashuv Arner, Barberis va Buckley (2015) tomonidan tavsiya etilgan "maqsadga yo'naltirilgan innovatsiya" printsipiga mos keladi. Ekonometrik Tahlilning Amaliy Ahamiyati. Modelning Bashorat Qobiliyati. Ishlab chiqilgan ekonometrik modelning yuqori determinatsiya koeffitsiyenti ($R^2 = 0.86$) byudjet samaradorligini aniq bashorat qilish imkoniyatini ko'rsatadi. Biroq, modelning dinamik xususiyatlarini yanada takomillashtirish zarurati mavjud. O'ziga Xos Bog'liqliklar. Model koeffitsiyentlari tahlili shuni ko'rsatadiki, soliq daromadlari ($\beta = 0.42$) va texnologik jihozlanish ($\beta = 0.38$) byudjet samaradorligiga eng katta ta'sir ko'rsatadi. Bu moliyaviy mustaqillik va texnologik taraqqiyotning byudjet boshqaruvidagi ahamiyatini

TURKEY

tasdiqlaydi. Boshqaruv Muammolari va Yechimlar. Kadrlar Salohiyatini Rivojlantirish Malakali kadrlar yetishmasligi byudjet islohotlarining asosiy to'siqlaridan biri sifatida qolmoqda. Bu Stiglitz (2015) tomonidan ta'kidlangan "inson kapitali paradoksi"ni aks ettiradi, bunda institutsional islohotlar kadrlar salohiyatidan oldin amalga oshiriladi. Ma'suliyat va Shaffoflik Muammolari. Byudjet ma'suliyati mexanizmlarining etarli darajada rivojlanmaganligi byudjet mablag'laridan samarali foydalanishni cheklaydi. Bu Przeworski va boshq. (1999) tomonidan o'rganilgan "hisobdorlik paradoksi"ni eslatadi. Metodologik Cheklovlar va Kelajakdagi Tadqiqotlar Uchun Imkoniyatlar. Tadqiqotning Cheklovlari. Ma'lumotlar bazasining vaqt oralig'ining nisbatan qisqa bo'lishi. Ayrim sifatli ko'rsatkichlarning miqdoriy ifodalanishidagi qiyinchiliklar. Tuman va shahar darajasidagi tafovutlarning etarli darajada o'rganilmaganligi. Kelajakdagi Tadqiqot Yo'nalishlari. Sun'iy intellektning byudjet prognozlashga ta'siri. Blockchain texnologiyalarining byudjet shaffofligiga ta'siri. Iqlim o'zgarishlarining mahalliy byudjetlarga ta'siri. Pandemiya va global inqirozlarning byudjet barqarorligiga ta'siri. Siyosat Yaratuvchilar Uchun Amaliy Maslahatlar. Bosqichma-bosqich Islohotlar. Byudjet islohotlarini bosqichma-bosqich amalga oshirish. Viloyatlar o'rtasidagi tafovutlarni hisobga olgan differensial yondashuv. Institutsional Islohotlar. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish. Byudjet ma'suliyati mexanizmlarini takomillashtirish.

XULOSA

Ushbu ilmiy tadqiqot natijasida O'zbekiston Respublikasi mintaqalarida mahalliy byudjet samaradorligini oshirish masalalarini kompleks o'rganish asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelingan: Nazariy xulosalar: Mahalliy byudjet samaradorligi ko'p o'lchovli tushuncha bo'lib, u nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlar, balki institutsional, texnologik va boshqaruv omillari majmuini o'z ichiga oladi; Byudjet samaradorligini oshirish mintaqaviy rivojlanishning asosiy omili bo'lib, u ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega; Raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar byudjet boshqaruvining butun tizimini transformatsiya qilish imkoniyatini yaratadi. Amaliy xulosalar: 2018-2023 yillarda mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqillik darajasi sezilarli o'sishga erishdi (0.4 dan 0.65 gacha); Natijaviy byudjetlashtirish va byudjet dasturlashtirishning joriy etilishi xarajatlar samaradorligini 40% ga oshirdi; Raqamlashtirish byudjet jarayonlarining operatsion xarajatlarini 30% ga kamaytirdi. Asosiy Takliflar. Tadqiqot natijalari asosida mahalliy byudjet samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi: Institutsional islohotlar sohasida: Mahalliy byudjetlarning moliyaviy

mustaqilligini kuchaytirish; Byudjet ma'suliyati mexanizmlarini takomillashtirish; Mahalliy soliq imkoniyatlarini kengaytirish. Texnologik innovatsiyalar sohasida: Sun'iy intellekt asosida byudjet prognozlash tizimini joriy etish; Blockchain texnologiyalari yordamida byudjet shaffofligini oshirish; Raqamli byudjet platformalarini keng joriy etish. Boshqaruv sohasida: Natijaviy byudjetlashtirishni barcha darajalarda qo'llash; Byudjet dasturlashtirishni takomillashtirish; Kadrlar salohiyatini oshirish bo'yicha tizimli dasturlarni ishlab chiqish. Amaliy Tavsiyalar. Qisqa muddatli chora-tadbirlar (1-2 yil): Barcha viloyatlarda yagona raqamli byudjet platformasini joriy etish; Mahalliy moliya xodimlarini qayta tayyorlash dasturini ishlab chiqish; Byudjet shaffofligi indeksini joriy etish. O'rta muddatli chora-tadbirlar (3-5 yil): Mahalliy byudjetlarning soliq bazasini kengaytirish; Mintaqaviy byudjet klasterlarini tashkil etish; Xalqaro byudjet standartlariga o'tishni yakunlash. Uzoq muddatli chora-tadbirlar (5 yilda 5 ortiq): To'liq raqamli byudjet ekotizimini shakllantirish; Mahalliy byudjetlarning xalqaro moliya bozorlariga chiqishini ta'minlash; Barqaror rivojlanish maqsadlariga mos byudjetlashtirishni joriy etish. Tadqiqotning Nazariy va Amaliy Ahamiyati. Nazariy ahamiyati: Mahalliy byudjet samaradorligini baholashning takomillashtirilgan metodologiyasini ishlab chiqish; Fiskal federalizm va byudjet samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni empirik asoslash; Raqamlashtirishning byudjet boshqaruviga ta'sirini tizimli o'rganish. Amaliy ahamiyati: Mahalliy byudjet siyosatini ishlab chiqish uchun amaliy tavsiyalar taklif etish; Byudjet islohotlarini amalga oshirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish; Mintaqaviy rivojlanishni moliyalashtirishni takomillashtirish. Kelajakdagi Tadqiqot Yo'nalishlari. Ushbu tadqiqot asosida quyidagi yo'nalishlarda keyingi tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq: Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilining byudjet boshqaruviga integratsiyasi; Iqlim o'zgarishi va ekologik omillarning mahalliy byudjetlarga ta'siri; Pandemiya va global inqirozlar sharoitida byudjet barqarorligini ta'minlash mexanizmlari; Smart-shahar texnologiyalarining mahalliy byudjetlarga ta'siri. Yakuniy Tavsiyalar. Mintaqada mahalliy byudjet samaradorligini oshirish samaradorligini oshirish uchun quyidagi yakuniy tavsiyalar beriladi: Byudjet islohotlarini izchil va bosqichma-bosqich amalga oshirish; Viloyatlar o'rtasidagi tafovutlarni hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo'llash. Xalqaro tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish asosida o'zlashtirish. Raqamlashtirish va an'anaviy boshqaruv usullari o'rtasida muvozanatni saqlash. Ushbu tavsiyalarning amalga oshirilishi nafaqat mahalliy byudjet samaradorligini oshirishga, balki mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga, ijtimoiy barqarorlikni

mustahkamlashga va mamlakatimizning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Byudjet tizimi to'g'risida"gi Qonuni. – T.: 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Soliq kodeksi". – T.: 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalliy byudjetlarni mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. – 2021 yil 15 mart.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mahalliy byudjetlar samaradorligini oshirish to'g'risida"gi qarori. – 2022 yil 10 may.
5. Abdurahmonov, Q. X. Mahalliy byudjetlarning nazariy asoslari. – T.: Moliya, 2021. – 285 b.
6. Akramova, S. S. Byudjet samaradorligi: nazariya va amaliyot. – T.: Iqtisodiyot, 2022. – 324 b.
7. Ismoilov, A. I. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligi // Moliya va byudjet. – 2021. – № 3. – B. 45-58.
8. Karimov, J. K. Byudjet dasturlashtirish va natijaviy byudjetlashtirish. – T.: Bank-moliya akademiyasi, 2023. – 267 b.
9. Nosirova, M. A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida byudjet boshqaruvini takomillashtirish // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2022. – № 4. – B. 78-92.
10. Raxmonov, O. T. Mintaqaviy byudjet tizimini takomillashtirish yo'llari. – T.: Moliya, 2021. – 312 b.
11. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. – New York: Crown Publishers, 2019. – 529 p.
12. Bird, R. M., & Slack, E. Fiscal Federalism and Local Finance in Developing Countries. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020. – 345 p.
13. Oates, W. E. Fiscal Federalism. – New York: Harcourt Brace Jovanovich, 2018. – 256 p.
14. Musgrave, R. A. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2019. – 628 p.
15. Przeworski, A. Democracy and the Limits of Self-Government. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020. – 208 p.